

ՇԻՐԱԿԻ ԲՈՒՍԱԲՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ 1920-1930-ԱԿԱՆ ԹԹ.

Շիրակում XXդ. առաջին երկու տասնամյակներին, սոցիալ-տնտեսական գործոններով պայմանավորված, ցանքատարածությունների մակերեսն անընդ-հատ փոքրացավ: Այսպես, եթե 1913թ. Հայաստանում մշակվել է 345,7 հազ. հա հո-դատարածք, 1919թ.՝ 82,7 հազ. հա, իսկ 1969թ.՝ 679,9 հազ. հա¹, ապա Շիրակում՝ համապատասխանաբար 40 հազ. հա, 8 հազ. հա² և 85,8 հազ. հա³: Երկրագործա-կան աշխատանքների արդյունավետությունը բարձրացնելու համար կառավարու-թյունը 1920թ. ստեղծեց գյուղատնտեսության և գույքի նախարարություն: Երկրա-գործական աշխատանքներն աստիճանաբար կարգավորվում էին: Սակայն, թուր-քական բանակը կրկին ծանր հարված հասցրեց Ալեքսանդրապոլի գավառի գյու-ղացիությանը և համանուն քաղաքի բնակչությանը՝ 1920թ. նոյեմբերին ներխու-ժելով Հայաստան: Միայն Փամբակի գյուղերից Թուրքիա տարվեցին 24303 զուլի խոշոր և 96704 զուլի մանր եղջերավոր անասուն, 6296 գութան և արոր, 527927 փութ ալյուր⁴: Այդ ամենն արվում էր տեղի բնակչությանը և գաղթական հայերին սովամահության մատնելու համար: Հայաստանի կենտրոնական վիճակագրա-կան վարչության նյութերից պարզվում է, որ Դուզբյանդի գավառակում (ներկայիս՝ Ախուրյանի տարածաշրջան) ցանքս չունեցող 31 տնտեսություններից 27-ը «ինչ՞ու ցանքս չունեք» հարցին պատասխանել են՝ «լծկան, սերմացու ու ինվենտար չու-նենք»: Լույնայիսի պատասխան են տվել նաև Մուլա-Գյոքչա (ներկայիս՝ Անիի տարածաշրջան) գավառամասի 30 տնտեսությունից՝ 29-ը, Թալինի գավառամասի 28 տնտեսությունից՝ 16-ը, Հաջի-Խալիլի (ներկայիս՝ Ծաղկահովիտի տարածա-շրջան) գավառամասի 21 տնտեսությունից՝ 19-ը⁵:

Խորհրդային առաջին տարիներից արմատապես փոխվեց գյուղատնտե-սական քաղաքականությունը: 1920-30-ական թվականները կարելի է բնութագրել, որպես սոցիալիստական ագրարային հեղափոխության տարիներ: Հայաստա-նում, նաև Շիրակում ավանդական բնամթերային երկրագործությունից անցում կատարվեց առաջադիմական սոցիալիստական ապրանքային երկրագործության: Փոփոխություններ տեղի ունեցան նախևառաջ հողատիրական հարաբերություն-ներում: Գյուղացիական հողատարածքներն ազգայնացվեցին: Խորհրդային Հա-յաստանի, այդ թվում՝ Ալեքսանդրապոլ-Լենինականի գավառի իշխանությունների գերինդիքն էր վերականգնել հանրային տնտեսությունը՝ հասցնելով այն 1913թ.

¹ Սովետական Հայաստանը 50 տարում, Եր., 1970, էջ 111:

² Միքայելյան Վ., Հողային հարցը եւ գյուղացիության դրությունը Հայաստանում 1917-1920թթ. Պատմաբանասիրական հանդես (այսուհետ՝ ՊԲՀ), Եր., 1960, N 1, էջ 122:

³ Սովետական Հայաստանը 50 տարում, էջ 119:

⁴ Միքայելյան Վ., Հողային հարցը եւ գյուղացիության դրությունը Հայաստանում 1917-1920թթ., ՊԲՀ, №1, Եր., 1960, էջ 115:

⁵ Մարուխյան Ա., Սոցիալ-տնտեսական փոփոխությունները հայկական գյուղում, Տեղեկագիր Հայկական ՍՍՌ գիտությունների ակադեմիայի N5, էջ 10, Եր., 1948:

մակարդակին: Այդ դժվարին գործընթացն սկսվեց նոր տնտեսական քաղաքականության կենսագործումով⁶:

Էսպես փոխվեց բուսաբուծության զարգացման ընթացքը: Ընդունված հողային օրենսգրքի համաձայն՝ գյուղատնտեսական նշանակություն ունեցող հողերի անմիջական օգտագործման իրավունքը վերապահվեց հողագործներին և նրանց միություններին, քաղաքային բնակավայրերի բնակչությանը և պետական ձեռնարկություններին: Օրենքով արգելվեցին հողի առք ու վաճառքը, կտակելն ու գրավ դնելը: Թույլատրվեցին հողի վարձակալություն և օժանդակ վարձու աշխատանքի օգտագործում: Հողային հասարակություններում կամ գյուղական համայնքներում հողը ենթակա էր դառնում պարբերական վերաբաժանման 9 տարի ժամկետով, և հավասարության՝ ըստ ծխերի՝ անդամների թվի՝ համաձայն շնչաբաժին նորմայի: Չնայած այդ քայլերին՝ գավառում գյուղացիների շերտավորումը և շահագործումը պահպանվում էր⁷:

Ալեքսանդրապոլի գավառում հողային հարցի լուծումը դժվար էր նաև ազատ հողերի բացակայության պատճառով: Ուստի հողի շնչաբաժնի նորման կրճատվեց: Խնդրին լուծում տալու համար որոշվեց ստեղծել կոոպերացիոն գյուղացիական տնտեսություններ: 1924թ. ՀԽՍՀ Կենտրոնական կոոպերացիոն ընդունված դեկրետով գյուղացիական կոոպերացիաներում կարող էր ընդգրկվել 15-ից ոչ պակաս գյուղացիական տնտեսություն⁸: 1927թ. դրությամբ գավառում գյուղկոոպերացիաները 41 էին և միավորել էին 5417 գյուղացիական տնտեսություն, ինչը Ալեքսանդրապոլի գավառի գյուղացիական տնտեսությունների 20,4%-ն էր⁹: Նշված տարում կաթարտել կոոպերացիային էին միացել 15841 տնտեսություն, 28-ը թռչնաբուծական ընկերության անդամ էին, 4198-ը օգտվել են վարկընկերության ծառայությունից, կազմավորվել էին հողօգտագործման, ոչխարաբուծական և մեղվաբուծական ընկերություններ¹⁰: Գյուղատնտեսության, մասնավորաբար, բուսաբուծության զարգացման գործոններից մեկը եղավ գյուղատնտեսական ՓՕԿ-ի (փոխադարձ օգնության կոմիտե) կազմավորումը: 1927թ. Ալեքսանդրապոլի գավառում ՓՕԿ-երի թիվը 197 էր, նրանցում աշխատողների թիվը՝ 1368¹¹: Գյուղատնտեսության կոոպերացիաներ հաջորդեց կոլեկտիվացումը:

Այդուսակ 1-ում բերված տվյալներից երևում է, որ պայմանավորված հիմնականում կոլեկտիվացման գործընթացով՝ նշված ժամանակահատվածում կտրուկ փոփոխվել է տարբեր տեսակի գյուղացիական տնտեսությունների ցանքատարածությունների մեծությունը: Մենատնտեսներից խլված բազմաթիվ հողատարածքներ հանձնվել են կոլեկտիվ տնտեսություններին:

⁶ **Տակոբյան Ա.**, Սովետական Հայաստանի բանվոր դասակարգը ժողովրդական տնտեսության վերականգնման տարիներին (1921-1925թթ.), ՊԲՀ, N 3, Եր., 1980, էջ 31:

⁷ ՀԱՍ Շիրակի տարածքային մասնաճյուղի նյութեր. ֆ.9, ց.1, գ.41, թ.49:

⁸ **Թամրազյան Բ.**, Սովետական Հայաստանում գյուղատնտեսական մտավորականության կազմավորման պատմությունից (1921-1925թթ.), Լրաբեր հասարակական գիտությունների, հ.6(546), Եր., 1988, էջ 32:

⁹ ՀԱՍ Շիրակի տարածքային մասնաճյուղի նյութեր. ֆ.9, ց.1, գ.7, թ.110:

¹⁰ ՀԱՍ Շիրակի տարածքային մասնաճյուղի նյութեր. ֆ.9, ց.1, գ.7, թ.110:

¹¹ ՀԱՍ Շիրակի տարածքային մասնաճյուղի նյութեր. ֆ.9, ց.1, գ.7, թ.97

Աղյուսակ 1

Ցանքատարածությունը Լենինականի շրջանում 1933-1935թթ.¹²

	1933թ.		1935թ.					
	աշխատանքային ցորեն	զարնանացան ցորեն	աշխատանքային ցորեն	զարնանացան ցորեն	կարտոֆիլ	շաքարի ճակնեղ	կտավատ	կերակրվառու
կոլտնտեսություն	2875	4544,7	5141,0	17212	529	362	854	694
խորհունտեսություն	645	859,0	969,0	1639,0	522	355	1	880
մենատնտեսություն	727,7	8280,0	469,2	4686	86	-	110	-
Ընդամենը	4247,2	13683,7	6579,2	23537	1137	717	965	1574

Խորհրդային տարիների սկզբին փոխվեցին գյուղական համայնքների և գյուղացիական տնտեսությունների տեսակները, ինչը նույնպես ազդեց երկրագործական աշխատանքների կազմակերպման վրա: Շիրակում տնտեսվարում էին գյուղացիական տնտեսությունների տարբեր տեսակներ: Դրանցից էին՝ խորհրդային տնտեսությունները, աշխատանքային արտելները, մերձքաղաքային գյուղացիական կոոպերացիոն տնտեսությունները, կոլեկտիվ տնտեսությունները, մենատնտեսությունները և այլն: 1932թ. Լենինականի շրջանի 20,4 հազ. հա գյուղատնտեսական հողատարածքից 683 հա բաժին է ընկել տրեստավորված խորհրդային տնտեսությանը, 93,5-ը՝ մերձքաղաքային կոոպերացիոն տնտեսությանը, 6477-ը՝ կոլտնտեսությանը և 13160-ը՝ մենատնտեսությանը¹³:

Սկզբնական շրջանում վերափոխման մեջ որոշակի առաջնայնություն ունեցավ պետական խոշոր գյուղացիական տնտեսությունների՝ խորհրդային տնտեսությունների (սովխոզների) կազմավորումը: Լենինականում խորհրդային առաջին տնտեսությունը հիմնադրվել է 1929թ., այնտեղ հիմնականում մշակել են հացահատիկային բուսատեսակներ և շաքարի ճակնեղ: Ի դեպ, առաջին փորձերից պարզվեց, որ մշակվող ճակնեղի շաքարի պարունակությունը Շիրակում 19,5% է, այն դեպքում, երբ Կուրսկում՝ 17,5, իսկ Վրաստանում՝ 14% էր¹⁴:

Կարճ ժամանակահատվածում զգալի չափով բարձրացավ խորհունտեսությունների տեխնիկական զինվածությունը, էապես ավելացավ շարքացանների և կալսիչների թիվը¹⁵:

1931-1933թթ. շրջադարձային եղան մենատնտեսության համար: Նշված ժամանակահատվածում մենատնտեսություններին պատկանող ցանքատարածու-

¹² ՀՍՍ Շիրակի տարածքային մասնաճյուղի նյութեր, ֆ. 9, ց. 1, գ. 153, թ. 13, ֆ. 9, ց. 2, գ. 200, թ. 98-121:

¹³ Նույն տեղում գ. 102, թ. 36:

¹⁴ Վիրաբյան Ա., Ուրվագծեր Հայաստանի ոռոգման պատմության, Եր., 1986, էջ 147:

¹⁵ Ղազարյան Վ., Սովխոզային շինարարությունը Հայաստանում 1921-1930թթ., Հայկական ՍՍՏ գիտությունների տեղեկագիր, N3, Եր., 1961, էջ 3:

թյունները նվազեցին 4,8 հազ. հա-ով կամ 36,6%-ով՝ 13,1 հազ. հա-ից¹⁶ հասնելով 8,3 հազարի: Լենինականի շրջանում այդ տարիները բնութագրվում են իբրև համատարած կոլեկտիվացման տարիներ, երբ ունևոր գյուղացիները կամ «կուլակները» որպես սոցիալական խումբ դադարեցին գոյություն ունենալուց: 1920-ական թվականներին գործնական նշանակություն ստացավ կուլակին որոշելու, նրա չափանիշները սահմանելու հարցը: Հարցի լուծումը կարևորվեց, երբ իշխանությունը սկսեց տարբերակված հարկային քաղաքականություն վարել գյուղացիության սոցիալական շերտերի նկատմամբ. չքավորներն ազատվում էին հարկերից, միջակները հարկվում էին չափավոր, իսկ հարկի հիմնական ծանրությունը դրվեց ունեվոր կուլակային տնտեսությունների վրա: Գործում էին մի քանի հարկատեսակներ՝ հավասարեցման հարկ, եկամտահարկ, դասային հարկ, վերչափ, գյուղմիասնարկ և այլն: Տուրքերից կարելի է առանձնացնել իրավաբանական ծառայությունների և անասունների համար վճարվող գումարները և անշարժ գույքի ու անասունների համար վճարվող տեղեկանքների դիմաց արվող մուծումները: Միանվագ տուրք գանձվում էր շուկաներից և առևտրի համար հատկացված վայրերից: Միանվագ տուրքից ազատվում էին այն գյուղացիները, որոնք վաճառում էին իրենց տնամերձից ստացած բերքը, ինչի համար պետք է ունենային գյուղխորհուրդների և քաղխորհրդի կողմից տրվող վկայական¹⁷:

1926-27 տնտեսական տարում Ալեքսանդրապոլի գավառում գրանցվեց գյուղացիական մթերքների գների իջեցում, մասնավորապես, կարագի գինը նվազեց 18%-ով, շաքարինը՝ 6,4, բրնձինը՝ 10, տավարի մսինը՝ 9 և ոչխարի մսինը՝ 7,5%-ով: Գյուղմթերքների գների անկման պատճառը նախևառաջ պետության կողմից իրականացվող գնագոյացման քաղաքականությունն էր. վերացել էր գյուղմթերքներ վերավաճառող կազմակերպություններից մի մասը, նվազել էին գյուղմթերքների առք ու վաճառքով զբաղվող պետական կազմակերպությունների վարչական ապարատի ծախսերը: Մինչ այդ գյուղմթերքը քաղաքային սպառողին հասնելու համար անցնում էր գործարան-սինդիկատ-կենտրոնական միություն-Անդրկովկասյան կոոպմիություն-Հայկոոպ-Բանկոոպ շղթան, որը թանկացնում էր վերամշակում անցած գյուղմթերքը միջինը 25-30%-ով¹⁸:

Գավառի գյուղատնտեսության, հատկապես բուսաբուծության զարգացման մեջ առանցքային նշանակություն ունեցան վարկային ընկերությունները, որոնք հիմնականում վարկ էին տրամադրում չքավոր և աղքատ գյուղացիական տնտեսություններին՝ լծկան անասուն և սերմացու ձեռք բերելու համար: Վարկավորում էին ոչ միայն պետական բանկային հաստատությունները, այլև հարուստ գյուղացիները: Խորհրդային իշխանությունը, վերջինս համարելով վաշխառություն, քրեորեն պատժելի արարք, խոչընդոտում էր դրան՝ առաջ բերելով հարուստ գյուղացիների դժգոհությանը, քանի որ նրանք զրկվում էին շահույթ ստա-

¹⁶ ՀԱՍ Շիրակի տարածքային մասնաճյուղի նյութերը. ֆ. 9, ց. 1, գ. 102, թ. 22:

¹⁷ Նույն տեղում, գ. 6, թ. 43:

¹⁸ Նույն տեղում, գ. 7, թ. 96:

նալու հնարավորությունից¹⁹: Դիմադրությունը ծայրահեղ բնույթ ստացավ, երբ մեծահարուստ գյուղացիներին արգելվեց ընտրություններին մասնակցել՝ զրկելով նրանց իշխանություն ձևավորելու հնարավորությունից:

Ըստ Լենինականի գավառային գործադիր կոմիտեի զեկուցագրերի տվյալների՝ բուսաբուծությունը 1920-ական թվականների երկրորդ կեսին գավառի տնտեսության զարգացման առաջատար ճյուղն էր: 1926-27 տնտեսական տարվա բնակչի մայական անբարենպաստությամբ (երաշտ, կարկուտ) պայմանավորված՝ բուսաբուծությանը գավառում մեծ վնաս կրեց²⁰: Ընդհանուր առմամբ, 1920-ական թվականները գավառում հացահատիկի ցածր բերքատվության տարիներ եղան: Դրա պատճառը ինչպես ցանքատարածությունների նվազումն էր, այնպես էլ ցածր արտադրողականությունը: 1920-1930-ական թվականներին գավառում նկատելի անկում ունեցավ նաև կտավատի արտադրությունը՝ պայմանավորված ինչպես էլեկտրաֆիկացումով (կտավատի ձեթը ճրագալույսի հումքն էր), այնպես էլ Ռուսաստանից արևածաղիկի ձեթի ներմուծման ծավալների ավելացմամբ²¹: Իսկ 1927-1935 թթ. հացահատիկի ցանքատարածության նվազման հիմնական պատճառը կոլեկտիվացումն էր, որը մենատնտեսներին զրկեց սեփական հողատարածքներից: Բնականաբար, այդպիսի պայմաններում հացահատիկային բուսատեսակների արտադրության համախառն արդյունքը պակասելու էր²²:

1920-ական թվականներին հացահատիկային բուսատեսակների բերքատվությունը բարձրացնելու համար ստեղծվում են փորձադաշտեր և սերմադաշտեր: Ագրոարդյունաբերական անձնակազմի կողմից գավառի 32 գյուղերի 123 տնտեսությունում 120 դեսյատինի վրա ցանվում էին 12 տեսակի ցորեն, 10 տեսակի գարի և 2 տեսակի վարսակ²³: 1932 թ. երկրագործական աշխատանքները կազմակերպելու գործում կարևորվել է, այսպես կոչված, սերմֆոնդերի ապահովումը, ինչը որոշ դեպքերում հարուցել է գյուղացիների և գյուղում բնակվող բանվորների մի մասի դժգոհությունը, որոնք հրաժարվել են կատարել սերմֆոնդի գծով իրենց առաջադրանքը²⁴:

Շիրակը հանրապետության միակ շրջանն էր, որ բավարարում էր ցորենի ներքին պահանջարկը: Լենինականի գավառում 1925-1926 տնտեսական տարում հացահատիկային ցանքատարածությունը կազմել է 66456 հա: Մեկ հեկտարից ստացված բերքի քանակը (8.2g) զիջում էր հանրապետական միջին ցուցանիշին: Արժե հիշատակել, որ 1925-1926 տնտեսական տարում գավառի գյուղական բնակչության մեկ շնչին միջինը բաժին է ընկել 208կգ հացահատիկ, իսկ քաղաքում՝

¹⁹ ՀՍՍ Շիրակի տարածքային մասնաճյուղի նյութեր. ֆ. 9, ց. 1, գ. 7, թ. 104:

²⁰ Նույնը:

²¹ Նույն տեղում, ֆ. 9, ց. 2, գ. 117, թ. 1:

²² Նույն տեղում, ֆ. 9, ց. 1, գ. 7, թ. 110:

²³ Նույն տեղում, թ. 100:

²⁴ Նույն տեղում, գ. 144, թ. 16:

176կգ²⁵: Տարեկան միջինը ցանվել է 9.2 հազ. տ ցորենի և 1.3 հազ. տ զարու սերմացու:²⁶ Ցորեն ցանվել է բոլոր գավառակներում (տե՛ս աղյուսակ 2):

Բուսաբուծության զարգացման վրա ազդող կարևոր գործոններից էր գյուղատնտեսական կրթության կազմակերպումը: Երկրագործական աշխատանքները նոր՝ ավելի բարձր մակարդակի հասցնելու գործում կարևոր նշանակություն ունեցավ 1922թ. Ալեքսանդրապոլ քաղաքում տեխնիկումի բացումը, որի գյուղատնտեսական բաժանմունքում սովորում էր 23 ուսանող²⁷, որոնց փորձառություն ձեռք բերումն ապահովելու համար գավառակումը նրանցից 9 հոգու աշխատավարձ հատկացնելով ուղարկեց գավառակի գյուղերը:²⁸ Անցկացվում էին գյուղատնտեսական դասընթացներ, որոնց մասնակցում էին հազարավոր ունկնդիրներ:

Բուսաբուծության զարգացման ընթացքում կարևոր նշանակություն ունեցավ ջրանցքների կառուցումը: Շիրակի ջրանցքն այդ տարիներին մեր հանրապետության ամենախոշոր ջրաշինարարական կառույցն էր: Ջրանցքն սկիզբ էր առնում Ախուրյան գետից (Կապս գյուղի մոտերքից) ուներ 21կմ երկարություն: Նրա շինարարության աշխատանքներն ավարտվեցին 1929թ.: Ջրանցքը հնարավորություն ընձեռեց ռոտզելու շուրջ 10հազ հա անջրդի հողեր²⁹, նպաստեց նոր բուսատեսակների, մասնավորապես շաքարի ճակնդեղի մշակությանը: Կառուցվեց նաև Գեղարատ գետից սկիզբ առնող մի այլ ջրանցք: Այն տեղը, որտեղից սկիզբ է առնում ջրանցքը, գյուղացիները մինչև օրս անվանում են «Ռուսի բանդ»:³⁰

Լենինականի գավառում հացահատիկային գյուղատնտեսական աշխատանքները հիմնականում սկսվում էին զարնան սկզբին և շարունակվում մինչև ամառվա վերջը, որից հետո երկրագործը հողը մշակելով չէր զբաղվում: Այդ բացը լրացնելու համար գյուղացիների համար տեղական իշխանությունները կազմակերպում են ցուցադաշտեր և ցուցահողամասեր, որտեղ ցույց էր տրվում աշնանացան ցորենի մշակության կարևորությունը: Ներկայացնում էին ցանքաշրջանառությունը և մշակման տեխնիկան: 1927թ. գավառում կազմակերպվում է 149 գյուղացիական ցուցահանդեսներ, որոնց հիմնական նպատակն էր ցուցադրել գյուղացիությանը շարքացանի, սերմացանի, սերմերի ախտահանման առավելությունները:

Լենինականի շրջանում 1931-1932 տնտեսական տարում տրեստավորված խորհրդային տնտեսությունները մշակել են 673հա հողատարածք, հիմնարկ ձեռնարկությունների ենթակայության տակ գտնվող գյուղացիական տնտեսությունները՝ 10, կոլեկտիվ տնտեսությունները՝ 6477 և մենատնտեսությունները 13160 հա, մերձքաղաքային կոոպերացիայի տնտեսությունները՝ 93.5 հա հողատարածք: Բերված թվերից երևում է, որ կոլեկտիվացման գործընթացը չի ավարտվել և հողատարածքների զգալի մասը մշակել են մենատնտեսները:

²⁵ ՀՍՍ Շիրակի տարածքային մասնաճյուղի նյութեր. ֆ. 9, ց.1, գ. 5, թ.1-2:

²⁶ Նույնը:

²⁷ Թավրազյան Բ., նշվ. աշխ., էջ 33-34:

²⁸ ՀՍՍ Շիրակի տարածքային մասնաճյուղի նյութեր. ֆ. 9, ց.1, գ. 7, թ.104:

²⁹ Վիրաբյան Ա., նշվ. աշխ., էջ 147:

³⁰ Ղաշտային ազգագրական նյութեր, տետր 1, Գյումրի, 2014:

Աղյուսակ 2

Լենինականի գավառակների 1925-1926թթ. գյուղատնտեսական տարվա փաստական բերքի քանակը(գ/հա) ըստ գավառային փորձագիտական հանձնաժողովի տվյալների /հաշվարկը գ/հա-ով/

գավառակ	Ցորեն գ/հա		գարի	կտավատ	խոտ գ/հա		Ծանոթություն
	աշնանացան հա	գարնանացան			բնական	ցանովի	
Դուզքյանդ	7,2	5,8	8,7	5,8	6,5	50,1	ա/Դուզքյանդի փորձադաշտի աշնանացան ցորեն՝ 20,5 բ/Քյաֆթառուի փորձադաշտի աշնանացան ցորեն՝ 17,9
Քյավթառու	7,0	6,5	7,5	5,8	7,3	29,1	
Ղզըղոչ	-	4,3	5,8	4,6	11,6	36,4	
Մոլլա-Գյոկչա	7,2	6,8	6,5	5,0	6,5	-	
Անասիա	-	5,8	7,2	4,6	11,6	29,1	
Թալին	7,3	3,9	5,8	2,6	4,4	21,9	
Հաջի Խալիլ	-	4,3	6,5	2,9	8,7	29,1	
Միջինը	7,2	5,3	6,9	4,5	8,1	32,6	

Աղյուսակը կազմելիս օգտագործվել են ՀԱՍ Շիրակի տարածքային մասնաճյուղի նյութերը. ֆ.9, ց.1, գ.5,թ.1-2:

Աղյուսակ 2-ից երևում է, որ աշնանացան ցորեն ցանել են Դուզքյանդի, Քյավթառուի, Մոլլա-Գյոկչայի և Թալինի գավառակներում, իսկ գարնանացան՝ բոլոր գավառակներում: Գարնանացան ցորենի համեմատաբար բարձր բերքատվություն ապահովվել է Մոլլա-Գյոկչայի գավառակում՝ 6,8 գ/հա, իսկ ամենացածրը՝ Ղզըղոչի և Հաջի Խալիլ գավառակներում: Լենինականի գավառում ցորենի մշակության գլխավոր գավառներն են եղել Դուզքյանդի, Քյավթառուի և Թալինի գավառակները: Աշնանացան ցորենի բերքը 1 հա-ից ստացվել է 16-19 ց ցորեն, իսկ գարնանացանից 12-13 ց³¹:

Գավառը նշված ժամանակահատվածում նաև Հայաստանի գարու և կտավատի մշակության գլխավոր գոտիներից է եղել: 1925-26 տնտեսական տարում բոլոր գավառակներում մշակել են գարի և կտավատ, որտեղ գարու միջին բերքատվությունը 7 գ/հա, իսկ կտավատինը՝ 4,5 գ/հա: Թվարկած մշակաբույսերի արտադրության բարձր ցուցանիշներ են գրանցվել հատկապես Դուզքյանդի և Քյաֆթառուի գավառակներում:

Այդ շրջանում բուսաբուծության զարգացման վրա ազդող կարևոր գործոններից մեկը եղավ գյուղատնտեսական կրթության գործի կազմակերպումը տարածաշրջանում: Արդեն 1922թ. Ալեքսանդրապոլում բացվեց տեխնիկում, որի գյուղատնտեսության բաժինն ուներ 23 ուսանող: Տեխնիկումի սովորողների փորձառությունն ապահովելու նպատակով գավառակներում նրանցից իննին աշխատավարձ նշանակելով ուղարկեց գավառակի գյուղերը: Զուգահեռաբար գյուղական բնակչության համար կազմակերպվում էին նաև գյուղդասարաններ, որոնց այդ տասնամյակների ընթացքում մասնակցել են հազարավոր մարդիկ:

³¹ ՀԱՍ Շիրակի տարածքային մասնաճյուղի նյութեր. ֆ.9, ց.1,գ.7, թ.110:

Աղյուսակ 3

Լենինականի գավառակների 1927-1928թթ. գյուղատնտեսական տարվա փաստական բերքի քանակը(հա) (ըստ գավառային փորձագիտական հանձնաժողովի տվյալների)

գավառ	Ցորեն		Գարի		Տարեկան		Համար	Ընդամենը հացաբարձր	Կտավատ	Կարտոֆիլ	Մլակատ	Բանջարեղեն	Այլ կրկնաբեր	Ընդամենը
	աշնանացան	գարնանացան	աշնանացան	գարնանացան	աշնանացան	գարնանացան								
Դուզքյանդ	775,5	10055,6	-	5876	29,2	2,4	-	16806	482,2	46,5	-	83,6	19,1	631,4
Քյավթառլու	-	6957,8	-	4277	30,4	13,7	20,1	11299	242,3	113,8	-	46,5	24,9	427,5
Ղզըղոչ	-	1587,5	-	2279	-	-	-	3866,5	169,5	51,8	-	2,2	-	223,5
Մոլլա-Գյոկչա	5,8	9862,3	91,6	5668	21,5	15,1	10,7	15675	885,9	28,4	-	30,4	14,2	958,9
Անասիա	-	1974,2	-	1795	-	-	10,3	3779,5	77,0	1,2	-	-	-	78,2
Թալին	861,6	1512,5	-	1023	-	-	-	3397,1	139,9	14,1	5,9	4,8	8,9	173,6
Հաջի Խալիլ	-	2301,6	-	7125	69,5	69,5	28,6	9524,7	245,3	25,2	-	1,8	6,4	278,7
ընդամենը	1645,9	34251,5	91,6	28043	150,6	100,7	69,7	64347,8	2165,1	281,0	5,9	169,3	73,5	2771,8

Աղյուսակը կազմելիս օգտագործվել են ՀՍՍ Շիրակի տարածքային մասնաճյուղի նյութերը. ֆ.9, ց.1, գ.5,թ.4

Լենինական քաղաքի մի շարք հիմնարկ ձեռնարկություններ այդ տարիներին ունեցան իրենց գյուղատնտեսական նշանակության հողատարածքները: Այսպես, 1938թ. «Փորձասելեկցիոն» կայանն ուներ 302,9 հա, թոչնաբուծարանը՝ 4,0, «Բանջարաբուծական կայանը»՝ 3,8 և այլ ձեռնարկություններ՝ 280.7 հա հողատարածքներ³²: Քաղաքում գյուղատնտեսական աշխատանքներով զբաղվել են նաև Լենինականի ճակնդեղի խորհտնտեսությունները, որտեղ աշխատողների թիվը 1936թ. կազմել է 119 մարդ, սելեկցիոն կայանում՝ 45, «Անդրերկրամասի» բանվորական մատակարարման բաժնում՝ 85, Լենինականի տեքստիլի խորհտնտեսության ԲՄԲ-ում՝ 66 մարդ: 1939թ. քաղաքի պետական ցանքատարածությունը կազմել է 444 հա, որից 102.3 հա հատկացվել է բանվորներին և ծառայողներին³³:

Այսպիսով, 1920-30-ական թվականները, հատկապես 1930-ականները Շիրակի բուսաբուծության զարգացման շրջադարձային տարիներ էղան: Հին, ավանդական մենատնտեսական երկրագործությանը փոխարինելու եկան համեմատաբար մեքենայացված կոլտնտեսությունները և խորհտնտեսությունները: Երկրագործական աշխատանքների մեքենայացումը, հողաբարելավման աշխատանքները, նոր ջրանցքների կառուցումը, գյուղատնտեսական կրթության գործի կազմակերպումը զգալիորեն նպաստեցին բուսաբուծության համախառն արտադրանքի և ցանքատարածությունների աճին:

³² ՀՍՍ Շիրակի տարածքային մասնաճյուղի նյութեր. ֆ9, ց.2, գ.203,թ.12:
³³ Նույն տեղում, թ. 28:

РАСТЕНИЕВОДСТВО ШИРАКА В 1920-1930 гг.*Резюме**А. Бояджян*

1920-30 гг. стали поворотными в развитии растениеводства Ширака. Старое традиционно-единоличное хозяйство заменили механизированные общественные колхозы. Механизация земледелия, улучшение пахотных земель, строительство новых каналов способствовали резкому росту валового продукта. Как социальные слои исчезли кулачество, бедное и среднее крестьянство, а вместо них сформировались коллективы колхозов и совхозов. В Шираке были разработаны новые сферы развития растениеводства, в частности, сахарной свеклы. Резко повысилось выращивание картофеля.

Изменилась земледельческая культура. На смену традиционных методов была введена социалистическая земледельческая культура.

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Բոյաջյան Արտաշես Գևորգի – պ. գ. թ., ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական
հետազոտությունների կենտրոն, ԳՊՄԻ աշխարհագրության սմբին,
E-mail: a.bojayyan@mail.ru